

Konečné automaty - mierne pokročilé

Šimon Sádovský

Úloha 1. Zostrojte nedeterministický alebo deterministický konečný automat akceptujúci jazyk

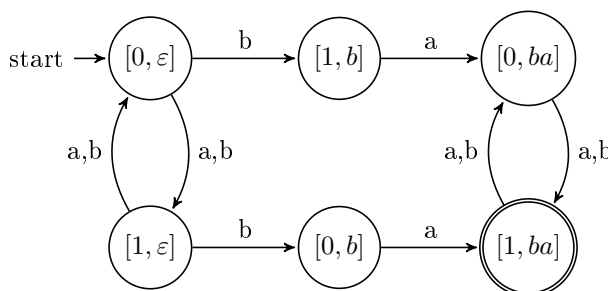
$$L = \{w \in \{a, b\}^* \mid |w| \equiv 1 \pmod{2} \wedge w \text{ obsahuje podslovo } ba\}.$$

Správnosť svojej konštrukcie *poriadne* dokážte.

Riešenie. Pripomeňme, že symbolom \oplus označujeme „sčítanie modulo 2“ a táto operácia je ekvivalentná logickej operácii XOR. Jazyk budeme akceptovať nedeterministickým konečným automatom. Definujeme NKA $A = (K, \{a, b\}, \delta, [0, \varepsilon], \{[1, ba]\})$, kde $K = \{[i, u] \mid i \in \{0, 1\}, u \in \{\varepsilon, b, ba\}\}$ a prechodová funkcia je definovaná nasledovne:

- $\forall i \in \{0, 1\} : \delta([i, \varepsilon], a) = \{[i \oplus 1, \varepsilon]\}$
- $\forall i \in \{0, 1\} : \delta([i, \varepsilon], b) = \{[i \oplus 1, \varepsilon], [i \oplus 1, b]\}$
- $\forall i \in \{0, 1\} : \delta([i, b], a) = \{[i \oplus 1, ba]\}$
- $\forall i \in \{0, 1\}, c \in \{a, b\} : \delta([i, ba], c) = \{[i \oplus 1, ba]\}$

Pre lepšiu čitateľnosť uvádzame aj diagram automatu A .

Pred tým, ako prejdeme k dôkazu správnosti našej konštrukcie sa chvíľku zamyslime nad tým, ako náš automat funguje. Jeho stavy sú dvojice, v ktorých si náš automat pamätá dve veci. V prvej zložke stavu si pamätá dĺžku dosiaľ spracovanej časti slova, presnejšie jej zvyšok po delení dvomi. V druhej zložke si pamätá, akú časť nami hľadaného podslova už videl. Náš automat funguje tak, že najprv strieda stavy $[0, \varepsilon]$ a $[1, \varepsilon]$, potom si nedeterministicky tipne, kedy už môže ísť overiť, že nasleduje nami hľadané podslovo ba . Ak si tipol správne, tak najprv prejde do stavu $[0, b]$ resp. $[1, b]$ a z neho následne do stavu $[1, ba]$ resp. $[0, ba]$. Potom už automat môže byť istý, že vstup obsahuje podslovo ba a iba strieda stavy $[0, ba]$ a $[1, ba]$ aby overil, že dĺžka slova modulo 2 je naozaj 1. Takže poďme dokázať, že $L(A) = L$. Rovnosť dokážeme dôkazom oboch inklúzií.

\subseteq : Dokážeme sadu invariantov, z ktorých vyplynie $L(A) \subseteq L$.

Prvý invariant bude dokazovať, voľne povedané, že ak skončí výpočet v nejakom stave, tak prvá zložka stavu nám hovorí, koľko je dĺžka spracovaného slova modulo 2. Formálne dokážeme:

$$(a) \forall w \in \{a, b\}^*, [l, v] \in K : ([0, \varepsilon], w) \vdash^* ([l, v], \varepsilon) \Rightarrow |w| \equiv l \pmod{2}$$

Dokážeme indukciou na dĺžku výpočtu.

1° Ak $([0, \varepsilon], w) \vdash^0 ([l, v], \varepsilon)$, potom nutne $w = \varepsilon$ a $[l, v] = [0, \varepsilon]$, teda platí $|w| = 0 = l$ a teda báza je dokázaná.

2° Predpokladajme, že tvrdenie platí pre výpočty dĺžky n a dokážme tvrdenie pre výpočty dĺžky $n+1$. Nech $([0, \varepsilon], w) \vdash^{n+1} ([l, v], \varepsilon)$. Nech $u \in \{a, b\}^*$, $c \in \{a, b\}$ a platí $w = uc$. Teda výpočet sa dá rozpísať ako $([0, \varepsilon], uc) \vdash^n ([l_1, v_1], c) \vdash ([l, v], \varepsilon)$. Tu sa na chvíľku zastavme. Posledné tvrdenie platí iba vďaka tomu, že v prechodovej funkcii nemáme žiadne prechody na ε . Inak by sme museli uvažovať $c \in \{a, b, \varepsilon\}$. Takéto „rozpisovanie vstupného slova a výpočtu“ je pomerne často využívaná technika pri dôkazoch týkajúcich sa konečných automatov. Treba byť pri tom opatrní a dať si pozor ako to robíme, aby nám napríklad neušiel spomínaný ε . Všimnime si, že pre prechodovú funkciu nám platí nasledovné:

$$\forall [k_1, v_1] \in K, [k_2, v_2] \in K, c \in \{a, b\} : [k_2, v_2] \in \delta([k_1, v_1], c) \Rightarrow k_2 = k_1 \oplus 1$$

Teda na základe toho, ako vyzerá posledný krok výpočtu musí platiť $l = l_1 \oplus 1$. Z prvej časti výpočtu „od začiatku až po predposledný krok“ a IP nám vyplýva, že $|u| \equiv l_1 \pmod{2}$. Teda musí platiť $|uc| \equiv l_1 \oplus 1 \pmod{2}$. Dajúc do kopy predchádzajúce nám platí $|uc| \equiv l \pmod{2}$. A keďže $w = uc$, tak sme s dôkazom tvrdenia (a) hotoví.

Ďalší invariant nám bude hovoriť o tom, že ak sa dopočítame do stavu typu „ $[hocico, b]$ “, tak slovo na vstupe muselo končiť symbolom b . Formálne:

$$(b) \quad \forall w \in \{a, b\}^*, l \in \{0, 1\} : ([0, \varepsilon], w) \vdash^* ([l, b], \varepsilon) \Rightarrow \exists u \in \{a, b\}^* : w = ub$$

Na dôkaz tohto invariantu nám stačí nasledovná úvaha. Nech $w \in \{a, b\}^*$, $l \in \{0, 1\}$ a nech platí $([0, \varepsilon], w) \vdash^* ([l, b], \varepsilon)$. Zjavne tento výpočet musí byť nenulovej dĺžky. Nech $u \in \{a, b\}^*$, $c \in \{a, b\}$ a platí $w = uc$. Potom tento výpočet môžeme zapísať nasledovne: $([0, \varepsilon], w) \vdash^* (q, c) \vdash ([l, b], \varepsilon)$ kde q je nejaký stav automatu A . Pozrime sa pozornejšie na posledný krok výpočtu. Ten krok vedie do stavu $[l, b]$. Teda na to aby sme ho mohli spraviť muselo platiť $[l, b] \in \delta(q, c)$. Z definície funkcie δ nám potom vyplýva, že nutne musí platiť $c = b$. A pre to platí $w = uc = ub$, čím sme skompletizovali dôkaz invariantu (b).

Ďalší invariant nám bude hovoriť o tom, že ak sa dopočítame do stavu $[hocico, ba]$, tak slovo na vstupe muselo obsahovať podslovo ba . Formálne:

$$(c) \quad \forall w \in \{a, b\}^*, l \in \{0, 1\} : ([0, \varepsilon], w) \vdash^* ([l, ba], \varepsilon) \Rightarrow \exists u_1, u_2 \in \{a, b\}^* : w = u_1bau_2$$

Pre dôkaz invariantu (c) uvažujme výpočet $([0, \varepsilon], w) \vdash^* ([l, ba], \varepsilon)$ pre ľubovoľné $w \in \{a, b\}^*$. Teraz si všimnime to miesto v tomto výpočte, keď sa automat dostal prvýkrát do konfigurácie obsahujúcej stav tvaru „ $[hocico, ba]$ “. Takéto miesto v tomto výpočte zjavne existuje, keďže minimálne posledná konfigurácia takýto stav obsahuje. Teda formálne vieme uvedený výpočet rozpísať takto:

$$\underbrace{([0, \varepsilon], ucv) \vdash^* (q, cv) \vdash ([l_1, ba], v)}_{\text{Časť 1}} \vdash^* ([l, ba], \varepsilon)$$

pre nejaké $l_1 \in \{0, 1\}$, $u, v \in \{a, b\}^*$, $c \in \{a, b\}$ také, že $w = ucv$ pričom v Časti 1 tohto výpočtu automat A nepoužije stav typu „ $[hocico, ba]$ “. Skúmame teraz krok výpočtu $(q, cv) \vdash ([l_1, ba], v)$. Keďže konfigurácia (q, cv) sa nachádza v Časti 1 výpočtu, tak stav q nemôže byť typu „ $[hocico, ba]$ “. Preto z definície δ -funkcie vyplýva, že $q = [l_2, a]$ pre nejaké $l_2 \in \{a, b\}^*$. Teraz vidno, že z Časti 1 a invariantu (b) vyplýva, že existuje nejaké $u_1 \in \{a, b\}^*$ také, že $u = u_1a$. Taktiež z definície δ -funkcie dostávame $c = b$. Teraz stačí ak zosumarizujeme čo sme dokázali. Platí $w = ucv = u_1abv$, z čoho už vidno, že slovo w je požadovaného tvaru a invariant (c) je dokázaný.

Ako z dokázaných invariantov vyplýva nami dokazované $L(A) \subseteq L$? Nech $w \in L(A)$. Teda existuje nejaký akceptačný výpočet automatu A na slove w . Nakoľko automat A má jediný akceptačný stav $[1, ba]$, tento výpočet musí vyzeráť nasledovne: $([0, \varepsilon], w) \vdash^* ([1, ba], \varepsilon)$. Z invariantu (a) potom vyplýva, že $|w| \equiv 1 \pmod{2}$ a z invariantu (c) vyplýva, že w obsahuje podslovo ba . Teda $w \in L$.

\supseteq : Potrebujeme dokázať $L \subseteq L(A)$.

Urobíme to tak, že pre ľubovoľné $w \in L$ zostrojíme akceptačný výpočet v automate A . Budeme si pomáhať nasledovným tvrdením:

$$(d) \quad \forall w \in \{a, b\}^*, X \in \{\varepsilon, ba\}, l \in \{0, 1\} : |w| \equiv l \pmod{2} \Rightarrow ([0, X], w) \vdash^* ([l, X], \varepsilon)$$

Tvrdenie (d) dokážeme indukciou vzhľadom na dĺžku slova w .

1° Ak platí $w = \varepsilon$, potom $|w| \equiv 0 \pmod{2}$ a ľahko vidno, že platí $([0, X], w) \vdash^* ([0, X], \varepsilon)$.

2° Uvažujme ľubovoľné $w \in \{a, b\}^*$, ktoré je nenulovej dĺžky a predpokladajme, že tvrdenie platí pre všetky slová, ktoré sú kratšie ako w . Nech $u \in \{a, b\}^*$, $c \in \{a, b\}$ a platí $w = uc$. Nech $l_u \in \{0, 1\}$ a nech platí $|u| \equiv l_u \pmod{2}$. Všimnime si, že potom nutne musí platiť $|w| \equiv l_u \oplus 1 \pmod{2}$. Slovo u je zjavne kratšie ako slovo w , preto preň platí IP. Teda platí $([0, X], u) \vdash^* ([l_u, X], \varepsilon)$. Z prechádzajúceho nám vyplýva $([0, X], uc) \vdash^* ([l_u, X], c)$. A z funkcie δ nám vyplýva $([l_u, X], c) \vdash ([l_u \oplus 1, X], \varepsilon)$. Dajúc dokopy predchádzajúce nám platí $([0, X], uc) \vdash^* ([l_u, X], c) \vdash ([l_u \oplus 1, X], \varepsilon)$. A nakoľko $w = uc$ a $|w| \equiv l_u \oplus 1 \pmod{2}$, tak sme s dôkazom hotoví.

Teraz zostrojme akceptačný výpočet na ľubovoľnom slove $w \in L$. Z toho, že $w \in L$ nám priamo vyplýva, že existujú slová $u, v \in \{a, b\}^*$ také, že $w = ubav$ a navyše $|w| \equiv 1 \pmod{2}$.

Pred tým, ako formálne dotiahneme veci, sa chvíľku zamyslime. Z toho aká je dĺžka slova w nám vyplýva o dĺžkach slov u, v niečo. Konkrétne toľko, že súčet ich dĺžok musí dávať po delení 2 zvyšok 1. Teda alebo u je nepárnej dĺžky a v je párnej alebo vice-versa. Uvažujme prvý prípad, keď u je nepárnej dĺžky a v je párnej (pri druhom je úvaha analogická). V tomto prípade zostrojíme výpočet nasledovne - „zjeme“ slovo u a skončíme v stave $[1, \varepsilon]$. Následne mám na vstupe podslovo ba . Teda prejdeme cez stav $[0, b]$ do stavu $[1, ba]$. Teraz nám už len ostáva „zjesť“ slovo v . Keďže sa nachádzame v stave $[1, ba]$, tak s prehľadom slovo v dočítame taktiež v stave $[1, ba]$, ktorý je akceptačný. Poďme formálne.

Nakoľko $|w| \equiv 1 \pmod{2}$, môžu nastať nasledovné dve možnosti:

- $|u| \equiv 1 \pmod{2}$, $|v| \equiv 0 \pmod{2}$.

Potom vďaka tvrdeniu (d) platí $([0, \varepsilon], ubav) \vdash^* ([1, \varepsilon], bav)$. Vďaka funkcii δ vieme tento výpočet predĺžiť na $([0, \varepsilon], ubav) \vdash^* ([1, \varepsilon], bav) \vdash ([0, b], av) \vdash ([1, ba], v)$. Teraz môžu nastať dva prípady:

– $|v| = 0$, teda $v = \varepsilon$ a niet ďalej čo dokazovať, lebo v tomto prípade sme už úspešne zostrojili akceptačný výpočet.

– $|v| \geq 1$.

Nech $v_1 \in \{a, b\}^*$, $c_1 \in \{a, b\}$ také, že $v = c_1 v_1$. Uvedomme si, že platí $|v_1| \equiv 1 \pmod{2}$. V takom prípade vďaka funkcii δ a tvrdeniu (d) platí: $([1, ba], c_1 v_1) \vdash ([0, ba], v_1) \vdash^* ([1, ba], \varepsilon)$. Dajúc to do kopy s predchádzajúcim vieme zostrojiť výpočet $([0, \varepsilon], ubav) \vdash^* ([1, \varepsilon], bav) \vdash ([0, b], av) \vdash ([1, ba], v) \vdash^* ([1, ba], \varepsilon)$. Teda aj v tomto prípade sme úspešne zostrojili akceptačný výpočet.

- $|u| \equiv 0 \pmod{2}$, $|v| \equiv 1 \pmod{2}$.

Potom vďaka tvrdeniu (d) platí $([0, \varepsilon], ubav) \vdash^* ([0, \varepsilon], bav)$. Vďaka funkcii δ vieme tento výpočet predĺžiť na $([0, \varepsilon], ubav) \vdash^* ([1, \varepsilon], bav) \vdash ([1, b], av) \vdash ([0, ba], v)$. No a na záver opäť vďaka tvrdeniu (d) vieme tento výpočet predĺžiť nasledovne: $([0, \varepsilon], ubav) \vdash^* ([1, \varepsilon], bav) \vdash ([1, b], av) \vdash ([0, ba], v) \vdash^* ([1, ba], \varepsilon)$. A teda vidno, že aj v tomto prípade sme úspešne zostrojili akceptačný výpočet.

Nakoľko sme rozobrali všetky možné tvary slova $w \in L$ a v každom prípade sme úspešne zostrojili akceptačný výpočet na slove w , tak ľahko vidno, že naozaj platí $L \subseteq L(A)$. □

Úloha 2. Nech $A = (K, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je ľubovoľný (deterministický alebo nedeterministický) konečný automat. Poriadne dokážte, že platí:

$$(\forall p, q \in K)(\forall u, v \in \Sigma^*) (p, uv) \vdash_A^* (q, v) \Leftrightarrow (p, u) \vdash_A^* (q, \varepsilon)$$

Riešenie. Budeme dokazovať obe implikácie a obe budeme dokazovať indukciou na dĺžku výpočtu.

\Rightarrow :

- 1° Nech platí $(p, uv) \vdash_A^0 (q, v)$. Potom nutne $q = p, u = \varepsilon$. Teda ľahko vidno, že platí $(p, \varepsilon) \vdash_A^* (p, \varepsilon)$, čo bolo treba dokázať.
- 2° Predpokladajme, že platí $(\forall p, q \in K)(\forall u, v \in \Sigma^*) (p, uv) \vdash_A^n (q, v) \Rightarrow (p, u) \vdash_A^* (q, \varepsilon)$. Poďme dokázať tento výrok pre výpočty dĺžky $n + 1$. Nech teda $p, q \in K, u, v \in \Sigma^*$ a nech platí $(p, uv) \vdash_A^{n+1} (q, v)$. Uvažujme $c \in \Sigma \cup \{\varepsilon\}, u_1 \in \Sigma^*, p_1 \in K$ také, že platí $u = cu_1$ a $(p, cu_1v) \vdash_A (p_1, u_1v) \vdash_A^n (q, v)$. Neformálne povedané, c je symbol alebo epsilon, ktorý sme „zožrali“ v prvom kroku výpočtu a p_1 je stav, do ktorého sme sa potom dostali. Z $(p, cu_1v) \vdash_A (p_1, u_1v)$ vyplýva, že $p_1 \in \delta(p, c)$ ak uvažujeme NKA. Ak uvažujeme DKA tak $p_1 = \delta(p, c)$. Z $(p_1, u_1v) \vdash_A^n (q, v)$ a IP vyplýva $(p_1, u_1) \vdash_A^* (q, \varepsilon)$. Dajúc dokopy predchádzajúce nám platí $(p, cu_1) \vdash_A (p_1, u_1) \vdash_A^* (q, \varepsilon)$. Nakoľko $u = cu_1$, tak sme dokázali, čo bolo treba.

\Leftarrow :

- 1° Nech platí $(p, u) \vdash_A^0 (q, \varepsilon)$. Potom nutne $q = p, u = \varepsilon$. Teda ľahko vidno, že pre ľubovoľné $v \in \Sigma^*$ platí $(p, v) \vdash_A^* (p, v)$, čo bolo treba dokázať.
- 2° Predpokladajme, že platí $(\forall p, q \in K)(\forall u, v \in \Sigma^*) (p, u) \vdash_A^n (q, \varepsilon) \Rightarrow (p, uv) \vdash_A^* (q, v)$. Poďme dokázať tento výrok pre výpočty dĺžky $n + 1$. Nech teda $p, q \in K, u \in \Sigma^*$ a nech platí $(p, u) \vdash_A^{n+1} (q, \varepsilon)$. Uvažujme $c \in \Sigma \cup \{\varepsilon\}, u_1 \in \Sigma^*, p_1 \in K$ také, že platí $u = cu_1$ a $(p, cu_1) \vdash_A (p_1, u_1) \vdash_A^n (q, \varepsilon)$. Tak ako v prvej implikácii aj tu, neformálne povedané, je c symbol alebo epsilon, ktorý sme „zožrali“ v prvom kroku výpočtu a p_1 je stav, do ktorého sme sa potom dostali. Z $(p, cu_1) \vdash_A (p_1, u_1)$ vyplýva, že $p_1 \in \delta(p, c)$ ak uvažujeme NKA. Ak uvažujeme DKA tak $p_1 = \delta(p, c)$. Z $(p_1, u_1) \vdash_A^n (q, \varepsilon)$ a IP vyplýva, že pre ľubovoľné $v \in \Sigma^*$ platí $(p_1, u_1v) \vdash_A^* (q, v)$. Dajúc dokopy predchádzajúce nám platí $(p, cu_1v) \vdash_A (p_1, u_1v) \vdash_A^* (q, v)$. Nakoľko $u = cu_1$, tak sme dokázali, čo bolo treba.

□